

Tukholma-panoraama suurvaltakauden lopulta.

Maanmittauslaitos (*Lantmäterikontor*) Ruotsin kaudella (1628–1809)

Mikko Huhtamies

**Vuoden 1650
paikkeilla
maanmittaustoimesta
alettiin ensimmäistä
kertaa käyttää
nimitystä
lantmäteriet.**

VAIKKA ANDREAS BUREUS (k. 1646) oli jo vuonna 1628 perustanut Ruotsin maanmittauslaitoksen, kesti aina 1680-luvulle saakka ennen kuin maanmittauslaitos institutionalisoitui ja identifioitui omaksi hallinnonhaarakseen. Suurvaltakauden (n. 1620–1721) Ruotsi oli maantieteellisesti laaja mutta verraten köyhä ja vähäväkinen maa, jonka taloudelliset ja opilliset voimavarat eivät riittäneet tehokkaan maanmittauslaitoksen luomiseen, eikä maanmittauslaitos saanut merkittävää arvostusta ja lisäpanostusta osakseen kuin vasta 1700-luvun puolivälin paikkeilla.

Maanmittauslaitos oli sitä perustettaessa alistettu osaksi veroasioita vastaavaa kamarikollegiota (*kammarkollegiet*), tarkalleen ottaen sen laskukamaria (*räkne-kammar*). Tukholmassa sijainneella kamarikollegiolla ei kuitenkaan ollut riittävää alan asiantuntemusta, jotta se olisi voinut johtaa tehokkaasti maan-

mittaustoimintaa. Maanmittaushallinto oli laajan ja hankalien kulkuyhteyksien yhdistämässä valtakunnassa monien haasteiden edessä. Osa maanmittareista toimi omavaltaisesti kamarikollegioiden valvonnan ulottumattomissa tehden omia yksityismittauksia aatelistolle tai teettään virkatyönsä säädösten vastaisesti oppilaillaan. Koulutus oli puutteellisesti järjestetty oppipoikajärjestelmän avulla, henkilökohtaiset suhteet korvasivat ammattitaidon. Tilanteen korjaamiseksi perustettiin vuonna 1643 tarkastajan virka, jota ensimmäisenä hoiti maanmittari **Peder Menlös**. Parannusta ei kuitenkaan saatu aikaan. Oireellista tulevan kehityksen kannalta oli kuitenkin se, että noin vuoden 1650 paikkeilla maanmittaustoimesta alettiin ensimmäistä kertaa käyttää nimitystä *lantmäteriet*.

Ruotsin heikosti organisoitunut ja vähäväkinen maanmittauslaitos sai kuitenkin jo suurvaltakaudella kansainvä-

© Tukholman kaupunginmuseo

lisesti merkittäviä kartografisia tuloksia erityisesti verotuksen tehostamiseksi tehtyjen ns. geometrinen maakirjojen alalla. Vuonna 1643 oli aloitettu myös maantieteelliset kartoitukset. Niitä tehtiin erityisesti valtakunnan pohjoisosista diplomatian ja oman rajapolitiikan tueksi. Lisäksi maanmittarit tekivät yksityiskartoituksia suurvaltakaudesta hallitsevaan asemaan nousseelle aatelistolle, jonka verovapaa maaomaisuus (*frälse*) oli saanut suuret mittasuhteet (yli puolet valtakunnan maa-alasta) kruunulta saatujen läänitysten (*förläning*) takia. Maanmittarit tekivät rahakkaampia mittauksia aatelistolle mieluummin kuin huonosti palkattuja valtion töitä. 1600-luvun keskivaiheilla Ruotsin valtakunnassa oli noin 60 maanmittaria. Se oli vähän, kun otetaan huomioon, että maanmittaushallinto toimi Ruotsin ja Suomen alueiden lisäksi myös provinssissa, Baltiassa ja Etu-Pommerissa.

1680-luku oli merkittävä käännekohta paitsi Ruotsin myös maanmittaushallinnon näkökulmasta. Suurten muutosten taustalla oli kuninkaan vallan vahvistuminen, mikä lopulta johti yksinvaltiuteen. Kollegioiden asema hallinnossa heikkeni ja suuren vaikutusvallan saivat kuninkaan luottamusta

nauttivat virkamiehet. Käänteentekeviä muutoksia olivat myös uuteen sotaväen ja virkamiehistön palkkausjärjestelmään, määräajakoislaitokseen (*indelningsverket*) siirtyminen sekä aatelistolle annetun maaomaisuuden takaisin perimisen, ns. suuri reduktio. Myös tieteen suuret edistysaskeleet astronomian ja geodesian alalla heijastuivat Ruotsiin.

Vuonna 1683 maanmittauslaitos sai ensimmäisen ylitirehtöörin **Carl Gripenhielmin** (k. 1694). Uusi johtaja aloitti päämäärätietoisesta kehitystyön, jonka tuloksena maanmittauslaitos identifioitui omaksi virastokseen. Maanmittarien ammatillista pätevyyttä nostettiin ja karttojen tarkkuus parani. Omat tilat saaneeseen keskushallintoon saatiin lisää työvoimaa, kun ylitirehtöörin avuksi palkattiin tarkastaja, kaksi insinööriä, kirjureita ja muuta apu-työvoimaa. Maanmittarikunnan valvontaa lisättiin. Kenttämaanmittarit veloitettiin pitämään työpäiväkirjaa, vannonamaan virkavala sekä raportoimaan Tukholmaan saamistaan toimeksiannoista. Maanmittauslaitos tiivistä yhteistyötään yliopistolaitoksen kanssa pyrkiessään rekrytoimaan alalle lisää maanmittareita. Keskiöön nousivat liittyvät kartoitukset ja mittaukset sekä metsäkartoitukset, joiden taustalla oli erityisesti hollantilaisten ja englantilaisten kaupallisen toiminnan lisääntyminen Suomenlahdella. Myös rannikkovesien kartoitukset kaupallisten yhteyksien parantamiseksi lisääntyivät. Gripenhielm teki vuonna 1688 merkittävän Ruotsin valtakunnan kartan, ensimmäisen sitten

Tukholman Tre Kronor -linna oli paikka, jossa sijaitti Kamarikollegio eli vanhan maanmittauslaitoksenkin kotipesä.

© Tukholman kaupunginmuseo

Maanmittarit tekivät rahakkaampia mittauksia aatelistolle mieluummin kuin huonosti palkattuja valtion töitä.

Bureauksen vuoden 1626 kartan. Maanmittarien lukumäärä moninkertaistui, kun laajoja maanmittaustoimituksia (reduktio- ja katasterimittaukset Baltiassa ja Etu-Pommerissa) varten perustettiin komissioita, joissa oli kymmeniä ns. komissiomaanmittareita. Maanmittarikunnan muodostivat edellä mainittujen ohella vakinaiset maanmittari lääneissään (*ordinarie lantmätare*), ylimääräiset maanmittarit (*extra ordinarie lantmätare*) sekä maanmittauskonttorin henkilökunta. Vain vakinaiset maanmittarit saivat säännöllistä palkkaa.

Pitkien välimatkojen haitta hallinnolle voitiin osittain eliminoida, kun 1700-luvun alussa perustettiin ensimmäiset läänimaanmittauskonttorit (*länslantmäterikontor*). Erotukseksi näistä Tukholman maanmittauskonttorista alettiin käyttää nimitystä päämaanmittauskonttori (*generallantmäterikontoret*).

Gripenhielmin uudistustyön katkaisi vuosina 1700–1721 käyty suuri Pohjan sota, jonka seurauksena maanmittaustoiminta lakkasi ja maanmittarien lukumäärä romahti. Gripenhielmin seuraajat **Johan Transchiöld** (k. 1699), **Gunno Eurelius Dahlstierna** (k. 1709) sekä **Jacob Nordencreutz** (k. 1747) olivat matalan profiilin johtajia, jotka jatkoivat kuitenkin Gripenhielmin viitoittamalla tiellä.

Ruotsin geodesia sai merkittävän ylöspäin kääntymisen kansainvälisen tieteen kenttään, kun ranskalaisen **Maupertuis**'n mittausretkikunta vieraili Lapissa vuosina 1736–1737. Maanmittauslaitos alkoi tehdä, osittain ranskalaisilta saaduilla laitteilla astronomisia paikanmäärittäyksiä. Painopiste siirtyi maantieteellisiin

kartoituksiin ja erityisesti Venäjän vastaiselle rajalle. Helsingin ulkopuolelle nousevan Viaporin linnoitustyömaan takia alettiin kartoittaa linnoitukseen johtavia vesireittejä ns. läpikulkuvesitie hankkeen takia. 1700-luvun puolessavälissä valtakunnan itäinen puolisko, Suomi sai oman maanmittauskonttorin ja johtajan **E. O. Runebergin** (k. 1770).

Uusi merkittävä aikakausi Ruotsin maanmittauslaitoksen historiassa alkoi vuonna 1747, kun päämaanmittauskonttorin johtoon tuli aiemmin laitoksessa tarkastajana toiminut **Jacob Faggot** (k. 1777). Uusi ylitirehtööri lisäsi päämaanmittauskonttorin henkilökuntaa. Konttoriin saatiin kirjaja (*registrator*) kasvavan asiakirjatulvan hallitsemiseksi. Faggot laati päämaanmittauskonttorille sisäisen ohjesäännön ja pystyi parantamaan jonkin verran maanmittareiden palkkaustakin. Maanmittarien huono palkkaus oli edelleen ongelma, ei vähiten siksi, että maanmittaustoiminta ja maanmittarien lukumäärä oli lisääntynyt merkittävästi isojaon alkamisen takia vuonna 1757. Faggot tunnetaankin erityisesti isojaon puolestapuhujana. Isojako siirsi maanmittaushallinnon painopisteen maantieteellistä kartoituksista tiluskartoituksiin. Isojaon toimeenpano hallitsi päämaanmittauskonttorin toimintaa 1700-luvun loppuun asti. Vuosisadan lopulla aloitettiin yksityisrahoituksen turvin myös maantieteelliset kartoitukset (Hermelinin kartasto) sekä kruunun toimesta sotilalliset rekognosointikartoitukset. Faggotin jälkeen päämaanmittauskonttorin johdossa oli **Eric af Wetterstedt** (k. 1822). Ruotsin kauden lopulla keskeiseen osaan nousivat isojaon yhteydessä tehdyt liikamaan erottamiset. Liikamaa oli kylien välissä olevaa ei-kenenkään-maata, joka siihen asti oli ollut yhteisnautinnassa. Liikamaata oli sitä enemmän mitä pohjoisemmaksi mentiin. Yhdysvaltojen itsenäisyys sodan (1775–1783) ja siihen liittyvän kauppasaarron takia puun kysyntä oli merkittävästi kasvanut. Myös kruunu kiinnostui metsien omistamisesta ja halusi saada isojaossa omansa

juuri liikamaiden muodossa. Näin sai alkunsa valtion metsänomistus, myös aivan konkreettisella tasolla, vaikkakin jo Kustaa Vaasa oli aikoinaan julistanut metsien kuuluvan kruunulle.

Kirjoittaja on filosofian tohtori, jolta ilmestyy syyskuussa Suomen maanmittauksen historiaa käsittelevä teos. Sähköposti mikko.huhtamies@helsinki.fi.

Isojako siirsi maanmittaushallinnon painopisteen maantieteellistä kartoituksista tiluskartoituksiin.

Gripenhielmin kartta vuodelta 1688 oli ensimmäinen valtakunnallinen kartta Andreas Bureauksen valtakunnan kartan jälkeen (v. 1626).